

BÖLGESEL REKABET GÜCÜNÜN GELİŞTİRİLMESİNDE VERİMLİLİĞİN ROLÜ

Necla AYAS*

ÖZET

Ekonomik yaşamdaki değişmeler, rekabet gücü yaratan unsurların değişimine neden olmuştur. Serbest ticaretin yaygınlaşması, işletmelerin temel üretim faktörlerine dayanarak rekabet etmesini zorlaştırmıştır. Bu tür faktörler bölgeler arası ticaretle kolaylıkla temin edilebilmesinin yanında işletmelere sadece maliyet üstünlüğü sağlamaktadır. Kuramsal yaklaşımdaki gelişmeler de ekonomik gelişmelere koşut olarak gelişmiştir. Maliyet üstünlüğüne dayandırılan klasik rekabet anlayışı yerini verimlilik artışlarına dayandırılan modern rekabet anlayışına bırakmıştır. Bu çalışmada rekabet gücü modern yaklaşım doğrultusunda ele alınmıştır. Modern yaklaşımlarda verimlilik artışları bölgesel rekabet gücünün temel kaynağını oluşturur. Bölgesel verimlilik ise kümelerin oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkan ve yerleşme ve kentleşme ekonomileri olarak adlandırılan yığılma ekonomileri ile ilişkilidir.

ABSTRACT

The developments of the economic life, changed the competitive advantage factors. Free trade and globalization activity decreased the importance of basic and generalized factors in competition. These factors more available across regions and provide just cost advantage to the firms and industries. The theoretical approach changed with the economic changes and the productivity based competition take place of classic cost based competition. So advanced and specialized factors become more important. This article considers agglomeration economies source of the regional productivity and regional competitive advantage. The agglomeration economies diffusing from cluster classifies localization and urbanization economics.

GİRİŞ

Bir bölgenin işbölümü ve uzmanlaşma sürecindeki yerini rekabet gücü belirlemektedir. Ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesiyle birlikte faktör ticaretinin yaygınlaşması doğal kaynak, hammadde ve ucuz işgücü gibi temel faktörlere dayalı rekabet gücünü sona erdirmiştir. Bu durumda rekabet gücünü, faktör maliyetlerini dikkate alarak açıklayan klasik teorilerin önemi azalmıştır. Nitelikli ve uzman iş gücü, ileri teknoloji, özel amaçlarla geliştirilmiş altyapı, iletişim teknolojileri gibi verimlilik artışı sağlayan gelişmiş üretim faktörlerinin kullanımı sonucu ortaya çıkan verimlilik artışlarını dikkate alan modern yaklaşımlar, rekabet gücünün açıklanmasında önem kazanmıştır.

Bölgesel rekabet gücü farklılıklarını incelemeye yönelik ampirik çalışmalarda rekabet gücünün kaynağı olarak üretim faktör stoğundaki ve verimlilik düzeyindeki gelişmeler dikkate alınmaktadır. Rekabet gücünün bölgesel faktör stoğundaki değişmelere bağlı olarak incelendiği araştırmalarda: Hulton ve Schwab (1984), Beeson (1987)

*Araş. Gör., Muğla Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü.

bölgedeki üretim faktör stoğunda ortaya çıkan artışın, üretim ve istihdamı arttırarak rekabet gücü sağladığını ifade etmektedir. Ancak rekabet gücü ile ilgili son çalışmalar: Isard (1996), Ciccone ve Hall (1996), Lee (1998), Moomaw (1998), Haynes ve Dinç (1999), Feser (2000) Fagon (2000) rekabet gücünü verimlilik düzeyine bağlı olarak açıklamaktadır. Üretim faktörlerinin tükenebilirliği veya piyasalardan kolaylıkla sağlanabilirliği dikkate alındığında, rekabet gücü açısından verimlilik artışlarını dikkate alan anlayışın önemi artmaktadır. Bu araştırmalarda rekabet gücü yaratan verimlilik artışlarının kaynağı olarak kümelerde ortaya çıkan yığılma ekonomileri gösterilmektedir.

Çalışmada rekabet gücünü açıklamaya yönelik yeni yaklaşımların bölgesel düzeyde değerlendirilmesi ve verimlilik artışlarının kaynağı olarak yerelleşme ve kentleşme ekonomilerinin rekabet gücü açısından önemini ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Porter'in(1990) Rekabet Gücü Modelinden yararlanılmakta ve rekabet gücü olgusu ekonomik gelişmelere koşul olarak değerlendirilmektedir. Rekabet gücü yaratan unsurlar, temel üretim faktörü ve gelişmiş üretim faktörü ayırımına bağlı olarak ele alınmıştır. Yığılma ekonomilerinin verimlilik açısından önemini yerli ve yabancı literatürde yapılan amprik uygulama sonuçlarına bağlı olarak değerlendirilmesi, çalışmanın önemini arttırmaktadır.

1- Bölgesel Rekabet Gücü Anlayışı

1970'li yıllarda ekonomik gelişmeyi sürükleyen sektörlerin öneminin azalması, gelişme hızı yüksek bölgelerde ortaya çıkan ekonomik gerileme, diğer yandan yeni yeni bölgelerin güç kazanması ve 1980'li yıllarda yaşanan önemli değişim ve dönüşümler rekabet gücüne bakış açısını değiştirmiştir. Uluslararası ticaretteki gelişmelere bağlı olarak bol üretim faktörüne sahip bölgelerin ucuz üretime dayanan rekabet güçleri sona ermiştir. Buna göre ekonomik açıdan durgun sayılabilecek bölgelerin rekabet gücünün gözden geçirilerek yeniden tanımlanması ve rekabet gücünü geliştiren unsurların belirlenmesine duyulan gereksinim artmıştır.

Rekabet gücü ile ilgili en kapsamlı çalışma M. E. Porter tarafından yapılmıştır. Porter'in Rekabet Gücü Modeli, rekabet gücü sağlayan unsurları bütüncül bir çerçevede sunmaktadır. Rekabet gücünün işletme düzeyinde değerlendirildiği Porter yaklaşımında rekabet gücü "işletmelerin, uluslararası piyasaların sınavından geçebilen mal ve hizmet üretme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre öncelikle işletmelerin rekabetçi unsurlarının açıklanması gerekir. Fiziki ve beşeri kaynaklar olarak adlandırılabilen unsurlar işletmeye göreli durumlarına göre üstünlük sağlar (Mann,Chan,1999:125). Fiziki kaynaklar, işletmenin sahip olduğu fiziki

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

sermaye ve donanıma karşılık gelirken görece bolluğuna ve niteliğine göre işletmeye rekabet gücü kazandırır. Ancak işletmeye asıl rekabet gücü sağlayan unsur, her işletmede farklılaşan beşeri kaynaklar ve sahip oldukları yeteneklerin geliştirilmesidir. Bu anlamda rekabet üstünlüğünün kaynağı olarak, işletmeye ait ve taklit edilmesi zor bilgi ve beceriler dikkat çekicidir. Yeni ürünleri tasarlama ve geliştirme yeteneği, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet etmesini sağlayan temel kaynaklardan birisidir. Girişimcilik yeteneği, yönetim yeteneği ve çalışanların becerisi olarak ele alınan beşeri sermaye yetenekleri rekabet gücünün davranışsal boyutunu ortaya koymaktadır. Kişisel bilgi ve becerilerin geliştirilmesine bağlı olarak örgüt yeteneğinin gelişmesi, işletmenin uzun dönemli rekabet gücünün ve verimlilik artışlarının temel kaynağıdır (Mann,Chan,1999:127). İşletmelerin uzun süre rekabetçi kalmaları beşeri kaynaklara dayalı olarak farklı değer yaratması ve bu farklılığı devam ettirmesine bağlıdır.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte işin gerektirdiği nitelikler değişerek dil, yazı ve matematik gibi yeteneklere sahip beşeri kaynakların önemi artmıştır. Bilgi ve beceri birikimine sahip nitelikli işgücü olarak da tanımlanabilen beşeri sermaye rekabet gücü açısından dikkat çekmeye başlamıştır.

Ulusal rekabet gücü ile ilgili olarak yapılan tanımlar bölgesel rekabet gücünün tanımlanmasında çıkış noktası oluşturacaktır. Her bölgenin ekonomik yapısındaki ve kaynak donatımındaki farklılığa bağlı olarak belirli bir malın üretimindeki performansı da farklılaşmaktadır. Buna göre bölgesel rekabet gücü bölgesel kaynakları etkin kullanan işletmelerin mal ve hizmetleri düşük maliyet-kalite esasına göre üretebilme ve uluslararası piyasalara sunabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Omeregje,Thomson,1997:3).

Uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesine önemli katkılar sağlayan bölgesel rekabet gücü aşağıdaki etmenlere göre değerlendirilmektedir:

i) Ekonomik kaynaklar kıttır. Bu nedenle mobil kaynakların en verimli kullanılacakları bölgelerde yerleşmelerini ifade eden optimum yerleşim önemlidir.

ii) Bölgelerin işletmeler için özel koşullar oluşturduğu üretim faaliyetlerinde uzmanlaşmaları, ileri derecede entegre olmuş ve ticarileşmiş bir ekonomik yapıda üretken kaynakların en uygun yerleşimi ile ortaya çıkan bölgeye özgü üstünlüklerin taklit edilmesini güçleştirmektedir.

Rekabet gücü görece bir kavram olduğundan bölgesel rekabet gücü düzeyinin belirlenmesi bir karşılaştırmayı gerektirir. Bölgelerin rekabet gücü karşılaştırılırken çeşitli ölçütler kullanılır. Bu ölçütler katma

değer, ihracat, istihdam ve faktör gelirleridir (Hill,Brennen,2000:112). Söz konusu ölçütler ile rekabet gücü arasındaki ilişkiler farklı biçimde ele alınmaktadır.

Bir bölgenin, toplam katma değer oluşumuna katkısı, rekabet gücünün belirlenmesinde önemlidir. Rekabetçi bir bölgenin katma değer içindeki payı hem yüksektir hem de artma eğilimindedir. İhracat performans ölçütüne göre, artan katma değer belirlenmiş bir oranın ihrac edilmesi ve bu oranın giderek artması gerekir. İstihdam ölçütü, emek yoğun üretimde rekabet-istihdam ilişkisini yansıtır. Rekabet gücü yüksek ve üretimin niteliği emek-yoğun olan bir bölgede daha fazla emek istihdam edilir. Bölgedeki üretim faktörleri sahiplerinin elde ettiği gelirler de rekabet gücünü belirlemede bir performans ölçütü olarak kullanılmaktadır. Faktör piyasalarında rekabet koşullarının varlığına bağlı olarak ücret, faiz, kira vb. faktör gelirlerindeki artış rekabet gücündeki olumlu değişimi yansıtır.

Piyasa payı, yatırım ve tasarrufların düzeyi gibi daha da genişletilebilecek bu performans ölçütlerinin tümü ancak verimlilik artışları ile anlamlı olmaktadır. Rekabet gücünün klasik ölçütleri olarak adlandırılabilir bu ölçütler açısından olumlu gelişmelerin yaşandığı bölge verimlilik açısından aynı üstünlüğe sahip değilse, rekabet gücünü kaybetme tehlikesinden söz edilir. Rekabet gücü uzun dönemli bir kavram olduğundan bölgesel teşvik vb. araçlarla klasik ölçütlerde meydana gelen kısa dönemli gelişmeler rekabet gücü olarak değerlendirilmemelidir.

2. Bölgesel Rekabet Gücü Unsurları

Rekabet gücü açısından işletmelerin dışsal kaynaklarını oluşturan bölgesel rekabet gücü unsurları, kuruluş yeri ile birlikte makro ekonomik ortamdaki gelişmelerin sağladığı üstünlükleri içermektedir. Porter yaklaşımından hareketle incelendiğinde rekabetçi bir ortamda üretim faktörleri, talep koşulları ve tamamlayıcılık ilişkileri rekabet gücünü etkileyen bölgesel unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Bölgesel rekabet gücü unsurları açısından her bölge farklı bir yapı gösterir. Buna bağlı olarak bölgede faaliyette bulunan işletmelerin rekabetçi üstünlükleri de farklılaşmaktadır. Buna göre İşletme kaynaklarının en yüksek verimi sağlayacak kuruluş yerinin belirlenmesi, rekabet gücünü geliştirmenin ön koşulunu oluşturmaktadır.

2.1. Bölgesel Üretim Faktörleri

İşgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve altyapı üretim sürecinin girdileri olarak dikkate alınır. Klasik Dış Ticaret Teorisine göre bu girdilere sahip olmak rekabet gücünün temel koşulunu oluşturur. Ancak üretim faktörlerinin rekabet gücü açısından önemi Klasik Dış Ticaret

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

Teorisinde ele alınandan çok daha kapsamlıdır. Ekonomik gelişme ve küreselleşmeye bağlı olarak rekabet gücü açısından, üretim faktörünün varlığı veya göreceli bolluğundan çok gelişme yeteneği ön plana çıkmıştır.

Bu durumda rekabet gücü açısından üretim faktörlerinin önemini açıklayabilmek için öncelikle üretim faktörlerinin niteliğini dikkate alan bir ayırım yapılması gerekir. Buna göre üretim faktörleri temel üretim faktörleri ve gelişmiş üretim faktörleri olarak ele alınmaktadır (Dinç, Haynes, 1999:45).

Temel Üretim Faktörleri: Temel üretim faktörleri genel amaçlı üretim için gerekli olan doğal kaynaklar, niteliksiz veya orta nitelikli işgücü, coğrafi konum, iklim vb. faktörleri içerir. Bu faktörlerin, rekabet gücü açısından önemi giderek azalmıştır. Temel üretim faktörlerinin rekabet gücü açısından önemindeki azalma iki nedene dayandırılabilir. İlki faktör ticaretinin serbestleşmesiyle bu faktörlere sahip olmanın sağladığı üstünlüğün sona ermesidir. Diğer de bu faktörlere bağlı olarak kazanılan rekabet gücünün kısa sürede kaybedilmesidir. Diğer bir deyişle bu faktörlerin kolayca alınıp satılabilmesine bağlı olarak üstünlüklerin kısa sürede taklit edilebilmesidir.

Gelişmiş Üretim Faktörleri: Gelişmiş üretim faktörleri olarak ileri derecede uzmanlaşmış nitelikli işgücü, modern altyapı ileri teknoloji, mühendis donanımı, gibi belirli amaçlar doğrultusunda geliştirilmiş üretim faktörleri ifade edilmektedir. Gelişmiş üretim faktörleri, rekabet gücünü geliştirme açısından temel üretim faktörleri aleyhine önem kazanmıştır. Temel üretim faktörleri ile kitle üretimin sağladığı maliyet üstünlüğüne dayalı rekabet gücünün önemini yitirmesinin sonucu rekabet gücü açısından yeni ürün ve üretim yöntemleri geliştirmeye, teknoloji üretmeye yönelik faktörlerin önemi artmıştır Farklılaştırılmış ürünlere, farklı üretim yöntemlerine, kendi kendini besleyen üretim teknolojilerine ve yüksek verimlilik düzeyine sahip olmak, üretim faktörlerinin belirli amaçlar doğrultusunda geliştirilmesine bağlıdır. Temel üretim faktörleri yatırım ve sermaye gerektirmezken gelişmiş üretim faktörleri özel ve sosyal sermaye yatırımları gerektirmektedir (Lee, Zang, 1998:24). Rekabet gücü açısından temel ve gelişmiş üretim faktörü ayrımı daha çok bu noktada ortaya çıkmaktadır. Verimliliği arttıran gelişmiş üretim faktörlerinin elde edilmesi hem zor hem pahalıdır.

Özellikle sermaye yoğun, taşınması zor ve ağır teknoloji kullanan **otomotiv, uçak, silah sanayii** gibi sektörlerde rekabet gücü unsurları açısından üretim faktörleri belirleyicidir. Bu sektörlerin yoğun olduğu bölgeler gelişmiş üretim faktörlerinin sağladığı rekabet

gücü yardımıyla global üretim koşullarını etkileme ve yönlendirme şansına sahiptir (Gereffi,1999:22).

2.2. Bölgesel Talep Koşulları

Dinamik rekabetçi etkiler yaratmada ve işletmelerin gelişmesinde süreklilik için talep koşullarının etkin bir biçimde değerlendirilmesi gerekir. Talep koşulları işletmeleri ürün ve üretim süreçleri geliştirmede, yeniliklerin uygulanmasında yönlendirici unsurdur. Bölgesel talep koşullarının rekabet gücüne katkısı belirli özellikleri taşımasına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda talep koşulları bölgesel düzeyde talebin yapısı, genişliği ve büyüme hızı ve bölgesel talebin küresel talep ile uyumu gibi özellikleri ile ilgili olarak bölgesel rekabet gücünü geliştirir.

Talep yapısı tüketicilerin tercih ettiği mal ve hizmetlerin kalitesiyle ilgilidir. Seçici ve nitelikli bir talep yapısına sahip bölgede faaliyette bulunan işletmeler tüketicilerin talep ettiği kalite ve standartları tutturabilmek için sürekli yenilenmek ve gelişmek zorundadır.

Talep yapısı ile ilgili bir üstünlüğün rekabet gücüne etkisi aşağıdaki koşulların varlığına bağlı olarak değişmektedir (Porter,1996:270).

- i) Talebin belirli alt sektörlerde yoğunlaşması,
- ii) belirli alanlarda uzmanlaşmış, talep edenlerin bulunması,
- iii) bazı bölgelerde belirli ihtiyaçların diğer bölgelere göre daha önce çıkması.

Bazı bölgelerde talep diğer bölgelerden farklı olarak belirli alt sektörler için yoğun biçimde oluşabilir. Bu nedenle talebin yoğun olduğu alt sektörlerin kurulması ve geliştirilmesi için bir teşvik oluşmaktadır. Aynı şekilde eğer talep edenler talep ettikleri ürünler konusunda çok iyi uzmanlaşmış durumdaysa, sözkonusu mal talebini karşılayan işletmelerin rekabet gücü kazanacağı söylenebilir. Ayrıca belirli ürünlere duyulan ihtiyacın bazı bölgelerde daha önce ortaya çıkması, bu bölgelere talebi karşılama ve geliştirme yönünde bir üstünlük sağlamaktadır.

Bölgesel talep hacminin, rekabet gücü yaratmadaki üstünlüğü ölçek ekonomileri ile ilişkilendirilmektedir. Geniş bölgesel talep, ölçek ekonomilerinin varlığı ve genişletilebilme olanağı ile bağlantılı olarak üstünlük sağlayabilir. Büyük ilk kuruluş maliyeti, pahalı teknoloji ve büyük miktarda AR-GE harcamaları gerektiren yatırımlara yönelmesi için talebin belirli bir büyüklüğü aşması gerekir.

Bölgesel talebin büyüme hızı da rekabet gücü açısından önemli etkiler meydana getirir. Talepteki büyüme hızının yüksek olduğu bölgelerde işletmeler yeniliklere daha hızlı yönelmekte, yeni

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

teknolojilere daha hızlı ve daha kolay uyum sağlamaktadır. Geniş bir bölgesel talep ve daha hızlı talep artışı, üretimin bir bölümünün ihraç edilmesi durumunda üstünlük sağlar. Yani geniş iç pazar ve talebin büyüme hızı rekabet gücü açısından yenilikleri teşvik edici türden olmalıdır. Talep koşullarının rekabet gücünü geliştirme konusunda bölgeye uluslar arası piyasalarda üstünlük sağlaması iç talep ile küresel talebin uyumlu olması durumunda mümkündür. Küresel taleple benzer özellikleri taşıyan, nitelikli geniş ve hızlı gelişen bir iç talep bölgeye, uluslararası piyasalarda rekabet etme olanağı sağlar.

Bölgesel talep koşullarına bağlı olarak gelişen ve büyüyen işletmeler, uluslararası piyasalarda benzer talep koşullarını yönlendirme ve yönetme konusunda bir üstünlük elde etmektedir. **Hazır giyim, ev tekstil, ayakkabı** gibi beceri yoğun ve rekabet gücü unsurlarından talep koşullarının egemen olduğu sektörlerde bölgesel talep koşullarına bağlı olarak, belirli ürün ve marka adlarında uzmanlaşan işletmeler uluslararası piyasalarda bağımlı talep yaratma ve yönetme şansını yakalar. Talep koşullarının egemen olduğu piyasalarda üreticiler ve satıcılar güçlü marka adları ve küresel üretim stratejilerine dayanarak oluşturdukları “**küresel değer zinciri**”le kitle tüketimini yönlendirmekte ve uluslararası talep koşullarına bağlı olarak elde edilen kazançları bölgeye aktarmaktadır(Gereffi,1999:23).

2.3. Tamamlayıcılık İlişkileri

Tamamlayıcılık ilişkileri işletmeler ve sektörler arasında olmak üzere iki boyutta incelenebilir. Ayrıca ilişkilerin yönüne göre, işletmeler ve sektörler arasındaki ilişkiler yatay ve dikey ilişkiler olarak adlandırılır. İşletmeler arasında yatay ilişkiler aynı üretim aşamasındaki işletmeler arasındaki işbirliğini öne çıkarırken, dikey ilişkiler farklı üretim aşamalarındaki (üretimden, pazarlamaya) işletmeler arasındaki işbirliğine karşılık gelir. Yatay ilişkiler daha çok altyapı oluşturma, ortak konularda eğitim olanakları yaratma, ortak bir kapasite havuzu yaratma gibi çözümleri içerir. Dikey uzmanlaşmada ise her işletmenin belirli bir üretim aşamasında yoğunlaşması teknolojinin izlenmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca böyle bir dikey üretim zinciri dolayısıyla teknik ve tasarım konularında firmalar arasında danışma, dayanışma ve işbirliği ilişkisi gelişmektedir. Sektörler arasındaki yatay ilişkiler, benzer sektörlerde faaliyette bulunan işletmeler arasındaki girdi alışverişini tanımlamaktadır. Dikey ilişkiler ise ana sektör ile buna bağlı sektörler arasındaki girdi akımını ifade eder ve ileri ve geri olmak üzere iki yönde gerçekleşir. İleriye yönelik ilişkiler üretim sürecinde ana sektör ile ana sektörün üretimini girdi olarak kullanan yan sektörler arasındaki girdi akımını ifade ederken geriye yönelik

ilişkiler, ana sektörün yan sektörlerin üretimini girdi olarak kullanması anlamına gelmektedir (Visser,1999:1554).

İşletmeler ve sektörler arasında etkin bir işbirliğinin geliştirilmesi rekabet gücünün sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Güçlü tamamlayıcılık ilişkileri işletmeye girdi temininde, yeniliklerin uygulanmasında, maliyetlerin düşürülmesinde, verimliliğin yükseltilmesinde önemli üstünlük sağlar. Bir işletmenin herhangi bir üründe nitelik ve çeşitlilik açısından yeniliğe gidebilmesi, tamamlayıcılık ilişkilerinden yararlanma derecesine bağlıdır.¹

Rekabet gücü, rekabet gücü sağlayan unsurlardan birisi ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu unsurlardan birine bağlı olarak elde edilen üstünlük diğer unsurları da etkileyerek geliştirmese, bu etkileşimin sürekliliği sağlanmazsa rekabet gücü gerileme tehlikesine girer (Lee,1998:28). Etkileşimin bir diğer boyutu işletmelerin rekabetçi unsurları ile bölgesel rekabet gücü unsurları arasında ortaya çıkar. Üstünlüğün uzun süre korunması bu etkileşimin güçlülüğüne ve sürekliliğine bağlıdır.

3. Bölgesel Rekabet Gücünün Temel Dinamikleri

Rekabet gücü yaratan unsurlar bölgenin rekabet gücünü iki yönden etkiler. Birincisi, üretim faktörlerinin göreceli bolluğuna göre maliyet üstünlüğü oluşturarak ikincisi ise bölgesel verimliliği artırarak. Buna göre bölgesel rekabet gücünün temel dinamikleri bölgesel faktör maliyetleri üstünlüğü ve bölgesel verimlilik olarak ele alınabilir.

3.1. Bölgesel Faktör Maliyetleri Üstünlüğü

Bir bölgenin coğrafi konumuna bağlı olarak kazandığı faktör maliyeti üstünlüğü, maliyetlerin bölgelerarasında farklılaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Faktör maliyetleri içinde önemli bir payı olan işgücü maliyetlerinin bölgelerarasında farklılık göstermesi, belirli bölgelerde sermaye, hammadde ve ara girdilerin daha ucuza temin edilmesi, vergi kolaylıkları gibi statik üstünlük sağlayan unsurlar bölgeden bölgeye değişmektedir (Dinç,Haynes,1999:52).

Küreselleşme ve dış ticaretteki gelişmeler sonucu faktör ticaretinin gelişmesi artan rekabet koşullarının bir sonucu olarak faktörlerin daha ucuza ve daha kolay elde edilebilmesi üretim koşullarının rekabet gücü açısından öneminin değişmesine yol açmıştır. Ürünün fiyatından çok niteliğinin ve işlevinin önem kazanmasıyla ucuz üretim faktörleri ve ölçek ekonomilerinin düşük maliyetler yoluyla sağladığı üstünlük önemini kaybetmiştir.

¹ Tamamlayıcılık ilişkileri daha sonra ele alınacak olan yerelleşme ve kentleşme ekonomilerinin oluşumunu da açıklamaktadır.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

3.2. Bölgesel Verimlilik

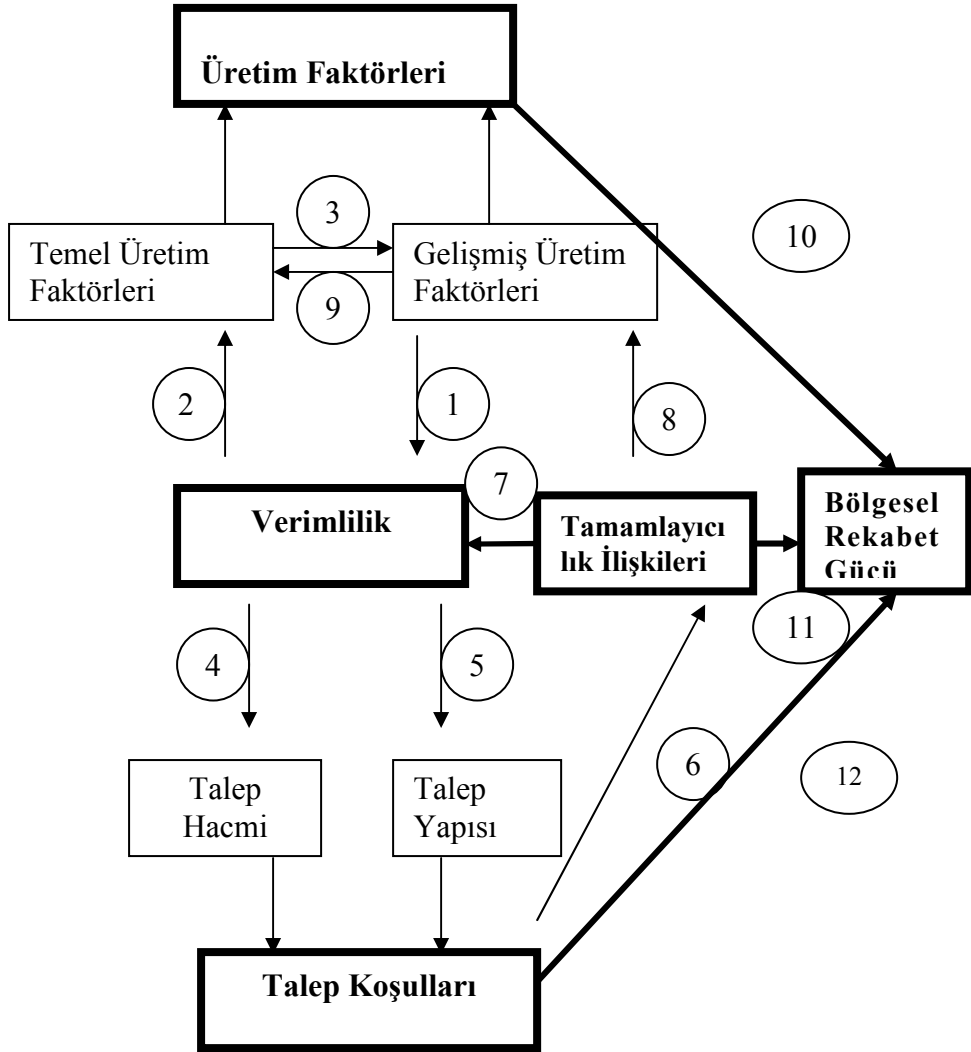
Bir bölgenin üretim faktörlerini mal ve hizmete dönüştürmedeki verimliliğinin yükseltilmesi, uzun dönemli rekabet gücünün geliştirilmesi ve sürdürülmesinde en önemli aşama olmaktadır. Küresel rekabet ortamındaki bu verimlilik artışları **birim işgücü, sermaye ve diğer girdiler başına üretilen çıktı değerini yükseltme yeteneği** olarak tanımlanmaktadır (Lee,1998:24). Çıktı değerinin yükselmesi ürünün fiziki miktarındaki artış yanında ürüne kazandırılan özellik ve kaliteye bağlıdır. Verimlilik düzeyindeki gelişme, daha çok ve daha kaliteli üretim sağlayarak çıktının parasal değerini yükseltir.

Verimlilik artışları ile ilgili kuramsal yaklaşım, rekabet gücü yaklaşımına koşut olarak gelişmiştir. Üretim koşullarının egemen olduğu ve düşük fiyatların rekabet gücü sağladığı dönemlerde verimlilik artışı daha çok maliyetleri düşürmeye yöneliktir. Ancak ürünün sahip olduğu kalite ve standartlar ile ürünün farklılığı ve işlevselliği gibi özelliklerin ön plana çıkmasıyla verimlilik artışları, maliyet anlayışını da içermek üzere ürün geliştirmeye, çeşitlendirmeye, kaliteyi arttırmaya yönelmiştir.

Verimlilik artışlarının rekabet gücü açısından en önemli işlevi, rekabet gücü unsurları arasında sürekli etkileşimi sağlamaktır. Verimlilik artışları yoluyla sürdürülen bu etkileşimin yönü ve içeriğini anlamaya yardımcı olacak bir şekil düzenlenmiştir:

Şekil 1: Bölgesel Rekabet Gücü-Verimlilik İlişkisi

- 1) Gelişmiş üretim faktörleri verimliliği yükseltir.
- 2) Verimlilik artışları temel üretim faktörlerini geliştirir.
- 3) Gelişmiş üretim faktörü arzı artar.
- 4) Verimlilik artışları talep hacmini genişletir.
- 5) Talep yapısını geliştirir.
- 6) Talep koşullarındaki değişmeye bağlı olarak tamamlayıcılık ilişkileri gelişir.
- 7) Verimlilik artar
- 8) Gelişmiş üretim faktörü talebi artar.
- 9) Temel üretim faktörleri gelişme konusunda uyarılır.
- 10) Üretim faktörlerinde gelişme Bölgesel Rekabet gücüne yansır.
- 11) Tamamlayıcılık ilişkilerindeki güçlenme bölgesel rekabet gücüne yansır.
- 12) Talep koşullarındaki değişim bölgesel rekabet gücüne yansır.

Gelişmiş üretim faktörlerinin verimliliğe bağlı olarak yükselen geliri üretim faktörlerini geliştirmeye yönelik özel ve sosyal sermaye yatırımları için kaynak yaratır. Gelir yanında eğlenmek, dinlenmek ve

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

yeteneklerini geliştirmek için boş vakit olanağına kavuşan işgücü, mevcut üretim faktörlerinin durumunu değiştirirken, çocuklarının eğitim ve öğretimi için daha fazla kaynak ayırarak üretim faktörlerinin gelecekteki durumunu da etkilemektedir. Bu şekilde temel üretim faktörleri ile gelişmiş üretim faktörleri arasındaki arz-talep etkileşimi verimlilik artışları yoluyla sağlanmaktadır. Verimlilik artışlarının bir diğer etkileme yönü ise talep koşullarına doğrudur. Geliri yükselen birey daha kaliteli ve daha fazla mal ve hizmet talep etmektedir.

Talep koşullarındaki gelişmenin verimlilik artışlarına yansımaları tamamlayıcılık ilişkileri ile olur. Güçlü bir tamamlayıcılık ilişkisinin kurulması talepteki hızlı değişimi karşılamanın temel koşuludur. İşletmelerin talepte meydana gelen niceliksel ve niteliksel artışı karşılayabilmeleri, kendilerini destekleyen işletmelerin mevcut olması durumunda mümkündür.

Verimlilik artışları yoluyla bölgesel rekabet gücü unsurlarında meydana gelen etkileşim sonuç olarak bölgesel rekabet gücünü geliştirmektedir. Bu etkileşimin sürekliliği bölgesel rekabet gücü ile verimlilik arasındaki ilişkisinin sürdürülmesi açısından önemlidir.

Bölgesel rekabet gücünün en önemli belirleyicisi olarak gösterilen verimlilik artışlarının temel kaynağı olarak yığılma ekonomileri gösterilmektedir. Yığılma ekonomileri ise kümelerin oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda yığılma ekonomilerinin oluşumunun anlaşılabilmesi için kümelerin oluşumu ve işleyişi açıklanmaktadır.

4. Sektör Kümeleri

Ekonomik ve ticari hayattaki gelişmeler, bölgelerin verimliliği arttırarak, rekabet gücü kazanması ve geliştirmesi için strateji belirleme gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda **sektör bazında küme oluşturulması** bölgesel verimlilik düzeyinin geliştirilmesi açısından bir strateji olarak değerlendirilebilir. Kümelerin oluşumu ile ilgili Porter yaklaşımı ve Schmitz yaklaşımı olmak üzere iki yaklaşım söz konusudur. **Porter** yaklaşımında küme kavramı **bağlı ve destek endüstrilerdeki işletme ve işletme gruplarını** tanımlamak için kullanılmıştır (Porter,1996:292). Bu yaklaşımda işletmenin küme içinde faaliyette bulunmaktan fayda sağlayacağı belirtilmekle birlikte mekan unsuru dikkate alınmamıştır. **Schmitz**'in kümeye yaklaşımında ise küme kavramı mekan unsurunu da içerecek şekilde genişletilmiştir. Kümeleri **ekonomik faaliyetlerin coğrafi ve sektörel yoğunlaşması** olarak tanımlayan Schmitz anlayışının temelleri, Marshall'ın endüstriyel ayırım

anlayışına dayanmaktadır.² Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde ikinci yaklaşım daha anlamlı görünmektedir. Altyapının yetersiz, bilgi akışının zayıf, sosyo ekonomik ilişkilerde yüzyüze ilişkilerin yoğun olduğu ekonomilerde coğrafi yakınlık önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Kümelerde verimlilik artışlarının rekabet gücü yaratması aşamalar halinde gerçekleşir. Üretim faktörlerine bağlı olarak ortaya çıkan bölgesel rekabet gücü, verimlilik artışlarına bağlı olarak gelişir. İşletmeler arasında ileri-geri ve yatay bağlantılarla bölge içinde yaygınlık kazanır (Erkan,1993:98). Kümelerin temel birimi olan işletmelerde başlayan dönüşüm, işletmeler arası ağlarla (network) yerel düzeyde gelişmekte, tüm bölgeye yaygınlaşmakta ve nihai olarak global üretim zincirine eklenmektedir (Gereffi,1999:25). Böylelikle temel birim olarak kümelerin üretim sürecindeki bu değişim dört aşamada gerçekleşir:

i) İşletmelerle ilgili olarak üretim sürecinde şu dönüşümler yaşanmaktadır: İşletmeler ucuz ve basit malların üretimden pahalı ve işlevsel malların üretimine geçer. Ayrıca küçük çaplı yerel siparişlerden büyük çaplı global siparişlere yönelme söz konusudur.

ii) İşletmeler arası girişim ağlarındaki ilişkilerde gelişme aşamasında girişim ve ticaret ağları oluşur ve standart ürünlerin kitle üretiminden esnek üretim ve kitle tüketimine geçilir.

iii) Yerel ve ulusal boyutta yaşanan dönüşüm aşamasında basit parçaların montajından, daha ileri derecede entegre olmuş, ileri-geri bağlantıları güçlü üretim ilişkilerinin kurulduğu aşamaya geçiş söz konusudur.

iv) Son aşama olarak global üretim ve tüketim zincirine eklenmede ise bölgeler arasında karşılıklı ticaretin yoğun olduğu bir ticaret yapısından emeğin, hammadde temininden üretim, dağıtım ve pazarlamaya kadar bölümlendiği tüm bölgelerarası ticareti geliştirmeye yönelik bir yapıya geçilir. Son aşamada yerel üretim koşulları ile küresel üretim zincirine dahil olan işletmeler uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğüne kavuşmaktadır.

Kümeyi oluşturan sektörlerin niteliği bölgenin verimlilik düzeyi açısından önemli bir faktördür (McCormick,1998:1531). Sektörün niteliğine göre değişen yığılma ekonomileri, verimlilik düzeyini artırır. Teknoloji ve bilgi yoğun sektör kümelerinde verimlilik artışları teknoloji ve yenilikleri teşvik edici türdendir. Geleneksel üretim yapısının egemen

² 19. yüzyılda Marshall İngiltere, Almanya ve Fransa'da tekstil sektöründe yaptığı incelemeler sonucu endüstriyel ayırım anlayışını geliştirmiştir.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

olduğu sektör kümelerinde ise verimlilik artışları ölçek ekonomilerine bağlı olarak ortaya çıkar ve maliyetlerin düşürülmesinde etkilidir.

5. Yığılma Ekonomileri

Kümelerde uzun dönemli rekabet gücü sağlayan verimlilik artışlarının kaynağını, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan ve **yığılma ekonomileri** (agglomeration economics) olarak adlandırılan dışsallıklar oluşturmaktadır (Fagan,2000:87). Çok sayıda sektörde rekabet gücünün geliştirilebilmesi, uygulanabilirliği olan birçok üstünlüğün belli üretim dalları için bir araya getirilebilmesine bağlıdır (Dinç,Haynes,1999:29).

Aynı veya farklı sektördeki işletmelerin birbirlerine yakın olmaları sonucu oluşan yığılma ekonomileri, geleneksel faktör güdümlü yerleşme anlayışından oldukça farklıdır. Geleneksel Ticaret Teorisine göre işletmeler üretim faktörlerinin bol olduğu yerlerde kurularak bunların ticaretinden rekabet gücü kazanmaktaydı. Bu anlayışta ekonomik faaliyetlerin toplanması bir nedene bağlı olarak gerçekleşmektedir, yığılma ekonomileri ise bir sonuç olarak ortaya çıkar (Fagan,2000:89). Kümenin bulunduğu bölgenin rekabet gücünün gelişmesi ekonomik yoğunlaşmaya bağlı olarak yığılma ekonomilerinin ortaya çıkmasına bağlıdır.³ Yığılma ekonomilerinin meydana getirdiği dışsallıklar üstünlük oluşturdukları gruba göre **talep** veya **arz** yanlı olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. Tüketiciye yakınlık, satın alma maliyetlerinin düşmesi ve mal çeşitliliği gibi faydalar sağlayan talep yanlı dışsallıklar rekabet gücü açısından statik etkiler meydana getirir. Bölgesel rekabet gücünün kaynağı olan verimlilik artışları ise arz yanlı dışsallıklara bağlı olarak ortaya çıkar. Bunlar yerleşme ve kentleşme ekonomileri olarak adlandırılır (Cook vd.,2001:353).

5.1. Yerleşme Ekonomileri

Sektör ölçeğine bağlı olarak meydana gelen ve belli bir işletme için dışsal, sektöre ve bölgeye içsel faydalar sağlayan yerleşme ekonomileri, aynı sektörde faaliyette bulunan işletmelerin birbirlerine yakın olması sonucu sağladıkları dışsal faydalar olarak tanımlanmaktadır (Partridge,Rickman,1999:28). **sektörel uzmanlaşmanın** sonucu olarak ortaya çıkan yerleşme ekonomileri **sektörün büyüklüğü** ile ölçülür (Doğan,2001:2). Sektörün büyüklüğüne ve uzmanlaşma derecesine göre dışsal fayda sağlayan yerleşme ekonomileri yerel ve uzman işgücü piyasası, sektörel girdi havuzu ve benzer teknoloji kullanımı olmak üzere üç kategoride ele alınabilir (Lee,Zang,1998:24).

³ Zengin doğal kaynaklar, geniş bir işgücü havuzu, işletmelerin kuruluş yeri için bir tercih nedeni olabilir. Ancak verimlilik artışlarının kaynağı olarak yığılma ekonomilerinin ortaya çıkması ancak nitelikli ve uzman işgücü kullanımı, gelişmiş altyapı, ileri ve uzman teknoloji kullanımı gibi gelişmiş üretim faktörleriyle bağlantılı görünmektedir.

Necla AYAŞ

Yerel Uzmanlaşmış İşgücü Havuzu: Aynı sektörde faaliyette bulunan işletmelerin kümelemesi, sektöre yönelik bilgi, beceri ve deneyim kazanmış bir işgücü havuzunun oluşumunu sağlar ve mesleki bilgi ve beceri gerektiren iş hizmetlerine daha kolay erişebilme olanağı verir.⁴ Söz konusu sektör ve alt sektörlerde yerel ve sektörel uzmanlaşmış işgücü sağlayan işgücü havuzu özellikle üretim yoğun işletmeler açısından çok önemlidir.

Yerel işgücü havuzu iki kaynaktan beslenir. Birincisi bölgedeki üretim işletmelerinin yetiştirdiği işgücü, ikincisi ise diğer bölgelerden göç eden işgücüdür (Altenburg,1999:1697). Aynı sektörde faaliyette bulunan işletmelerin bir kümede yoğunlaşması söz konusu sektörün ihtiyacına yönelik işgücü havuzunun oluşumunu hızlandırır. Yerel işgücü, sektörün ihtiyacına yönelik yetenekler kazanırken, işletmeler ortak hizmet içi eğitim programları, meslek kursları düzenleyerek işgücünü geliştirir. Aynı zamanda sektörel yoğunluğa bağlı olarak devletin işgücü yetiştirme yatırımları yapması kolaylaşır. Kümede iş bulma ve istihdam olanağının artmasıyla küme dışından sektörel niteliklere sahip işgücü teşvik edilmiş olur.

Yerel uzmanlaşmış işgücü kümede, hem işletme sahipleri hem de çalışanlar açısından bir üstünlük oluşturur. İşletmeler için sürekli ve istikrarlı bir işgücü piyasasının oluşumu, sektörün talebine uygun nitelikli işgücü arama ve bulma sürecini kısaltmakta, kolaylaştırmakta ve bu konudaki işlem maliyetlerini düşürmektedir.⁵ İşletmeler yerel uzmanlaşmış işgücü havuzu sayesinde, talebin değişken olduğu durumlarda daha esnek bir istihdam politikası izleme olanağı bulabilir. Aynı şekilde kümede yerel uzmanlaşmış işgücü piyasasının varlığı çalışanlar açısından da önemli dışsallıklar sağlar. Sürekli ve istikrarlı bir istihdam kaynağı olarak çalışanlara, niteliklerine en uygun işte çalışma olanağı verir. En uygun iş ve işgücünün karşılaşması küme de verimlilik artışlarının, yeniliklerin, teknolojik gelişme ve teknoloji üretiminin temel kaynağıdır (Wheeler,2001:144).

Sektörel Girdi ve Hizmet Havuzu: Sektöre özgü girdi ve hizmet üretiminde uzmanlaşmış üreticilerin kümede yerleşmesine bağlı olarak oluşan sektörel girdi ve hizmet havuzu yerel uzmanlaşmış işgücü havuzundakine benzer dışsallıklar sağlar. İşletme kümeleri, tek bir işletme talebinin yetersiz kalacağı durumlarda eşik talebi oluşturarak, girdi ve hizmet üreticilerinin kümeye yerleşmesini teşvik eder. Girdi ve

⁴ Belirli alanlarda uzmanlaşmış hukuk büroları, bilgisayar firmaları, sektörel danışmanlık hizmetleri gibi.

⁵ Aynı dışsallıklar işgücü açısından da oluşmaktadır. Yerel işgücü havuzunun varlığı çalışanlar açısından iş arama ve bulma sürecini kısaltmakta, kolaylaştırmakta, işlem maliyetlerini düşürmektedir.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

hizmet üreticilerinin üretici işletmelere yakın olması şu kolaylıkları sağlar (Kelegama,2000:1451):

- i) Yerel girdi üreticileri hızlı dağıtımını sağlayarak üretimi çabuklaştırır. Aynı zamanda girdi tesliminin yönetilmesinde artan kontrol, malların teslim süresini kısaltarak gecikmeleri önler.
- ii) En etkin üretim maliyetleriyle girdi satın alan işletmeler düşük maliyet-yüksek kalite ile üretim yapma olanağına kavuşur.
- iii) Üreticiye, girdileri kısmi olarak veya taksitle satın alma olanağı sağlayarak ödeme sorunlarına bağlı üretim gecikmelerini önler.
- iv) Üreticilere girdi örneklerini seçme zaman ve fırsatını verir.

İşletmelerde daha çok üretimin çabuklaşması, gecikmelerin önlenmesi ve buna bağlı olarak mal teslim hızının kısalmasıyla ilgili görünen sektörel girdi ve hizmet havuzu özellikle hazır giyim, ev tekstil, ayakkabı gibi rekabet gücünün tanımlanmasında teslim hızının önemli olduğu sektörlerde tam zamanında üretime olanak sağlar. Kümede girdi piyasasında rekabet koşullarının varlığına bağlı olarak elde edilen düşük maliyetli ve kaliteli girdi, bölgesel verimlilik düzeyini yükseltir.

Benzer teknoloji kullanımı: Kümede faaliyette bulunan işletmelerin teknoloji düzeyinin birbirine yakın olması ve benzer teknoloji kullanımı, ihtiyaç duyulan teknolojinin kümeye getirilmesi ve geliştirilmesi gibi iki yönlü dışsallık oluşturmaktadır. İşletmelerin toplam teknoloji talebi belirli bir eşik talep oluşturarak sektörün ihtiyacına yönelik uzman teknolojilerin bölgeye getirilmesinde statik üstünlük sağlarken, teknoloji geliştirme konusunda dinamik üstünlükler ortaya çıkarmaktadır. Teknoloji geliştirme konusunda işletmeler arasında işbirliği oluşmakta ve teknoloji aynı sektördeki işletmeler arasında daha hızlı yayılmaktadır (McCormick,1998:1553).

Yerelleşme ekonomilerine bağlı olarak ortaya çıkan yerel uzmanlaşmış işgücü havuzu, sektörel girdi ve hizmet havuzu ile benzer teknoloji kullanımı kümede faaliyette bulunan işletmelerin verimliliğini arttırarak bölgesel rekabet gücünü geliştirir. Üretim işletmelerinde, sektörün talebine uygun nitelikli işgücünün istihdam edilmesi verimlilik artışlarına temel oluşturur. Yeniliklerin uygulanması, teknoloji geliştirme ve uygulama açısından aktif bir unsur olan işgücünün uzmanlaşması verimliliği arttırarak rekabet gücünü geliştirir. Sektörel girdi ve hizmet havuzunun oluşumuna bağlı olarak kolayca ve etkin maliyetle elde edilen ara girdi kullanımı işletmelerin rekabet gücünü kalite ve hız yönünden etkilemektedir. Benzer hizmetler sektörünün oluşması, uzmanlık gerektiren iş veya deniz hukuku konusunda uzmanlaşmış hukuk büroları, bilgisayar programcıları gibi belirli

konularda uzman danışmanlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırır (Lechot,1998:19).

5.2. Kentleşme Ekonomileri

Yerel ekonomi veya nüfus ölçeğine bağlı olarak meydana gelen kentleşme ekonomileri farklı sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerin birbirlerine yakın olmaktan sağladıkları dışsallıklar olarak tanımlanmaktadır (Dinç,Haynes:1999:104). Kentleşme ekonomilerinin sağladığı faydalar işletme ve sektöre dışsal olup bölgeye içsel niteliktedir. Daha kalabalık ve daha geniş bir ekonomik çevrede faaliyette bulunmanın dışsal faydalarını ifade eden ve yerel ekonomideki tüm işletmeleri içeren kentleşme ekonomileri, yerelleşme ekonomilerine benzer yapıda ortaya çıkmaktadır. Tüm sektörlerde istihdam edilebilecek temel ve genel bilgi beceri deneyim ve yeteneklere sahip işgücünün oluşturduğu ortak işgücü havuzu, bölgedeki işletmelere **kent ekonomisinin büyüklüğüne** bağlı olarak dışsal faydalar sağlar. Bu dışsallıklar belirli bir sektör veya kesime özgü olmayıp tüm sektör ve kesimler için geçerlidir (Bingöl,2001:9). Örneğin, reklamcılık, sigorta ve danışmanlık hizmeti veren işletme faaliyetlerinden tüm sektörlerdeki işletmeler yararlanabilir. İşgücü piyasalarında çeşitlilik ve işletmelerin bu piyasalara kolay erişimi, genel girdi ve hizmet havuzu, kamusal altyapı hizmetlerinin daha kolay elde edilmesi, kentleşme ekonomilerine örnek gösterilebilir.

Yerel ekonomik faaliyetler içinde buldukları kentin ekonomik yapısına göre biçimlenir. Gelişmiş bir kent ekonomisi yerelleşme ekonomilerini güçlendirirken, kentleşme ekonomilerinin kaynağı belirli alanda uzmanlaşmanın sağladığı yerelleşme ekonomileri olabilir (Moonmaw,1997:211). kentlerin belirli özellikleri ile tanınması, araştırma ve eğitim faaliyetleri, sanayii ve kültürel faaliyetler gibi belirli etkinliklerin merkezi olma özelliği, kentte kurulan ticari fuarlar, sergiler, teknoparklar yerel ekonomilere pazarlama ve tanıtım açısından önemli dışsal fayda sağlar (Lechot,1998:21). Aynı şekilde güçlü bir yerel ekonomi çevresinde kurulan kent yerleşme ekonomilerine bağlı olarak hızla gelişebilir. Bu durumda kent büyüklüğünden çok ulaşım olanakları, sektörel ağlar (network) işletme yoğunluğu ve belli ürünlerde uzmanlaşma derecesi önemlidir.⁶

Görüldüğü gibi yerelleşme ve kentleşme ekonomileri arasında güçlü bir etkileşim bulunmaktadır. Ancak sektörlerin niteliğine göre verimlilik artışlarının kaynağı yerelleşme ve kentleşme

⁶ Herhangi bir kümede yerel üretim sistemine bağlı olarak ortaya çıkan gelişme çevre bölgelerdeki üretim unsurlarını kendine çeker. Çalışmak için gelen işgücü, girdi ve hizmet üreticileri gibi unsurlar kent ölçeğini büyütür ve yeni mal ve hizmet için talep yaratır. Bu şekilde kendi kendini besleyen bir süreç ortaya çıkar.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

ekonomilerinden biri olabilir. Genel teknoloji kullanımının egemen olduğu kümelerde kentleşme ekonomilerine bağlı dışsallıklar verimlilik artışlarının temelini oluştururken, ileri teknoloji, uzman ve yetenekli işgücü ve daha yoğun bilgi kullanımının söz konusu olduğu kümelerde yerelleşme ekonomileri verimlilik artışlarının kaynağını oluşturur (Moonmaw,1997:212). Kümede faaliyette bulunan sektörlerin ürün yaşam eğrilerine göre durumu da rekabet gücü açısından yerelleşme ve kentleşme ekonomilerinin önemini değiştirmektedir. Hazırlık aşamasında yerelleşme ekonomilerine bağlı olarak ileri derecede uzmanlaşmış işgücünün ortaya çıkarttığı verimlilik artışları ile gelişen rekabet gücü yerini olgunlaşma döneminde maliyet üstünlüğüne dayalı rekabet gücüne bırakmaktadır. Maliyet üstünlüğü olgunlaşma döneminde kentleşme ekonomilerinin etkili olduğu genel nitelikli işgücü kullanımına bağlı olarak verimliliği artırır.⁷ Gerileme döneminde üretimin genelleşmesine bağlı olarak kentleşme ekonomilerinin önemi azalırken, yeni bir ürün ve üretim yöntemi için uzmanlaşma faaliyetlerine bağlı olarak yerelleşme ekonomileri tekrar önem kazanır.

6. Bölgesel Rekabet Gücü-Verimlilik İlişkisi İle İlgili Amprik Çalışmalar

Bölgesel rekabet gücü-verimlilik ilişkisinin incelendiği amprik çalışmalarda, Moomow (1998), Lee (1998), Partridge (1999), Feser (1999), Bingöl (2001) Doğan (2001) sektör kümelerinin oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkan yığılma ekonomilerini bölgesel verimlilik artışlarının temel kaynağı olarak ele almaktadır

Yığılma ekonomilerinin verimliliği nasıl etkilediğini açıklayan farklı görüşler vardır. **Isard** (1996) **kentleşme ekonomilerinin** verimlilik artışlarına etkisini incelemiştir. Isard'ın araştırmasında kentleşme ekonomileri ile verimlilik arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunurken, verimlilik artışı sağlayan en önemli kentleşme ekonomisi unsurunun **ortak girdi havuzuna** yakınlık olduğu belirlenmiştir.

Ciccione ve Hall (1996) yığılma ekonomileri-verimlilik ilişkisini değerlendirirken **istihdam** boyutunu temel alır. Yığılma ekonomilerinin kentlerin oluşumuna ve büyümelerine neden olabileceği görüşünden hareketle, büyük-küçük kent ayrımına bağlı olarak verimlilik artışlarının istihdamda yolaçtığı etkileri incelemiştir. Araştırmaya göre, kent nüfusu arttıkça, işletmelerin üretimde ortak

⁷ Bu dönemde yaratıcı ve uzman işgücü kullanımının sağladığı dışsal faydalar azalmaktadır. Üretim yönteminin ve teknolojinin genelleşmesiyle daha düşük nitelikli işgücü aynı faydayı sağlarken işgücü niteliğine bağlı olarak ödenen düşük ücretler işletme açısından maliyet üstünlüğü oluşturmaktadır.

olarak kullandıkları girdileri ve temel faaliyetleri kapsamı dışında kalan hizmetleri daha kolay ve ucuza elde ederek uzmanlaşma olanağına kavuştuğu açıklanmaktadır. Kentleşme ekonomilerinin vurgulandığı çalışmada kent nüfusunun iki kat artması durumunda işgücü verimliliğinin %6 toplam faktör verimliliğinin %4 arttığı ifade edilmektedir. Toplam sekiz sektörü kapsayan araştırmada; iki sektörde kentleşme ekonomileri, iki sektörde yerelleşme ekonomileri anlamlı bulunurken ikisinde yığılma ekonomilerinin her ikisinin de anlamlı olduğu ve son olarak iki sektörde yığılma ekonomilerinin tek başına anlam ifade etmediği ancak ikisinin birlikte verimlilik artışını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Lee (1998) yığılma ekonomileri-verimlilik ilişkisini **yerelleşme ekonomileri** ile ilişkili olarak incelemiştir. Kore’de 19 imalat sektörünü kapsayan araştırma 1983, 1988 ve 1993 yıllarında olmak üzere belirli aralıklarla yapılmıştır. Araştırmanın aynı sektörler üzerinde ve belirli aralıklarla yapılması güvenilirliği açısından önemlidir. 1983-1993 araştırma sürecinde meydana gelen değişimler şu şekilde özetlenebilir:⁸

- i) Ekonomik faaliyetlerin geleneksel kent merkezlerinden çevreye yöneldiği görülmektedir. Kent merkezlerinin istihdamdaki payı %44’den, %28’e düşerken çevre bölgelerde %18’den, %34’e çıkmıştır.
- ii) Çevre bölgelerde ileri teknoloji kullanan sektörlerin yoğunluğu artmıştır. 1983’de 13 sektörden yalnızca biri ileri teknoloji kullanırken 1993’de 13 sektörden 10’u ileri teknoloji kullanmaktadır.
- iii) 1983-1993 yılları arasında meydana gelen ortalama %1.54’lük verimlilik artışı üretimi %11 arttırmıştır.
- iv) Kentleşme ekonomilerine yönelik bir ilişki bulunmazken verimlilik artışlarının yerelleşme ekonomilerine bağlı olarak meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Verimlilik artışlarının %60’nı yerelleşme ekonomilerine bağlı olarak sektörel girdi kullanımının oluşturduğu görülmüştür.

Dinç ve Haynes (1999)in yaptığı araştırma, yığılma ekonomileri-verimlilik ilişkisini **istihdam** boyutunda inceleyen bir başka çalışmadır. Yerelleşme ve kentleşme ayrımına gidilmeksizin yapılan çalışmada yığılma ekonomilerinin verimlilik artışlarına yol açtığı vurgulanmaktadır. Verimlilik artışlarına bağlı olarak bölgesel istihdamın kısa dönemde azalabileceği ancak uzun dönemde verimlilik artışlarının sağladığı yaşam standardı ve talep yapısındaki değişmelere bağlı olarak yeni ihtiyaçlarla birlikte yeni faaliyet

⁸ Araştırmanın kapsamı Seoul, Pusen ve Taegu eyaletleri ile sınırlandırılmıştır.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

alanlarının harekete geçmesiyle daha yüksek istihdam oranı ve yaşam standardının yakalanabileceği ifade edilmektedir. Kaliforniya ve Ohio'da sektörel düzeyde yapılan çalışmada verimlilik artışlarının neden olduğu istihdam kayıplarının üretim kazançlarından çok daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Feser (2000) verimlilik artışını **teknoloji** boyutuna göre açıklamaktadır. Birleşik devletlerde teknoloji yoğunluğu açısından farklı iki sektörde (tarla ve bahçe makineleri SIC 352, ölçüm ve kontrol aletleri SIC 382) yapılan araştırmaya göre birçok ileri teknoloji ürününe temel girdi sağlayan ve daha yoğun teknoloji kullanan ölçüm ve kontrol aletleri sektörünün uzmanlaşmadan sağladığı dışsal faydalar daha fazladır. Tarla ve bahçe makineleri sektöründe ise kent ölçeğine bağlı olarak meydana gelen dışsal faydalar önemli bulunmuştur.

Fagan (2000) yığılma ekonomileri-verimlilik ilişkisini temel ve gelişmiş üretim faktörleri ayrımını dikkate alarak **ortak işgücü havuzuna** yakınlık değişkenine göre incelemiştir. Cleveland-Akran Consolidated Metropolitan Statistical Area (CMSA) da 175 öncü sektörü kapsayan araştırmada, bölgedeki rekabet gücünün gelişmesinde işgücü piyasasının etkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırma sonucu, CMSA'da ortak işgücü havuzunun sektörlere bazı üstünlükler sağlamakla birlikte verimlilik artışlarının kaynağının işgücü piyasası dışsallıkları olmadığını göstermiştir. Bu sonuç yine aynı araştırmada şu şekilde yorumlanmaktadır:

- i) CMSA'da işgücü havuzu genel niteliklidir veya,
- ii) Sektörlerin çoğu ürün eğrileri yönünden oligunlaşma dönemindedir.

Türkiye'de de son yıllarda konuyla ilgili çalışmaların arttığı görülmektedir. Özaslan (1998), Bingöl (2001) ve Doğan (2001) bu konuda yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir. Özaslan yığılma ekonomileri ile kurumsal yapı arasındaki ilişkiyi girişimcilik unsuruna göre değerlendirmektedir. Çalışmada yığılma ekonomilerinin önemi belirtilmekle birlikte daha çok kurumsal yapı ile girişimcilik üzerinde durulmaktadır. **Bingöl** yığılma ekonomilerini **uzmanlaşma** ve **çeşitlilik** biçiminde ele alarak verimlilik üzerindeki etkilerini ücretlerdeki gelişmelere göre değerlendirmektedir.

1980-1995 yılları arasında dokuma, gıda, makine sanayii, metal ana sanayii, metal eşya sanayii ve elektrikli makineler sanayiinden elde edilen verilerin değerlendirildiği çalışmada varılan sonuçlar konuyla ilişkilendirilerek şu şekilde özetlenebilir.⁹: Gıda, dokuma, metal eşya

⁹ Geniş bilgi için bkz: Nahit Bingöl, a.g.t., ss.42-58

sanayiinde yerleşme ve kentleşme ekonomileri verimliliği artırır. Bu sektörler uzmanlaşmanın sağladığı fırsatları değerlendirirken aynı zamanda nüfus artışının ortaya çıkardığı dinamikleri ve potansiyelleri verimliliği artırma yönünde kullanmışlardır. Metal ana sanayiinde 1990 yılına kadar kentleşme ekonomileri verimliliği artırırken 1990 yılından sonra nüfus büyüklüğünün verimlilik açısından önemini yitirdiği ve uzmanlaşmanın ortaya çıkardığı yerleşme ekonomilerinin belirleyici hale geldiği vurgulanmaktadır. Bu dönüşüm ürün yaşam eğrisindeki ya da ekonomik yapıdaki değişmelere bağlı olarak açıklanmaktadır. Makine sanayii ve elektrikli makinelerde ise uzmanlaşmanın önemine bağlı olarak yerleşme ekonomilerinin verimliliği daha fazla etkilediği belirtilmiştir.

Doğan verimlilik artışlarını **yerleşme** ve **kentleşme** ekonomileri ile ilgili olarak ele almaktadır. Bu açıdan makaleye stratejik bir örnek oluşturmakta ve uygulamadan kaynaklanan eksikliği belirli ölçüde giderdiği düşünülmektedir. Doğan'ın çalışmasında yerleşme ekonomileri sektör büyüklüğü, kentleşme ekonomileri ise sektör büyüklüğü yanında kent nüfusu ve sektörel çeşitlilik ile ölçülmüştür. Bu açıdan da makalede sunulan teorik bilgilerle uyumludur. Tekstil, gıda ve ağaç ürünlerini içeren çalışmada tekstil ve gıda sektöründe yerleşme ekonomileri önemli bulunurken, ağaç ürünlerinde kentleşme ekonomilerinin verimlilik artışının kaynağı olduğu açıklanmıştır.

Yerli ya da yabancı literatürde amprik uygulama sonuçlarının belirli ölçüde farklılaştığı görülür. Bunun nedeni, kullanılan yöntemlerin farklı veya tutarsız olmasından çok araştırma alanlarının farklılık göstermesidir. Her bölge sektörel yapı itibarıyla farklılık gösterdiğinden, bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar, bölgenin sektörel yapısına ve ekonomi koşullara göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

6. Sonuç Ve Değerlendirme

Ekonomik alanda meydana gelen değişmeler rekabet gücü yaratan unsurları değiştirmiştir. Rekabet gücünü faktör stoğundaki değişmelerle açıklayan görüş yerini verimlilik artışlarının temel alındığı rekabet gücü anlayışına bırakmıştır. Batı literatüründe bölgesel ekonomi ile ilgili olarak son yıllarda yapılan çalışmaların verimlilik üzerinde yoğunlaşması rekabet gücü açısından verimlilik artışlarına verilen önemin arttığını göstermektedir. Verimlilik artışlarına dayandırılan rekabet gücünün incelendiği çalışmada konuyla ilgili

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

ampririk çalışmaların bulguları da dikkate alınarak aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

i) Bölgesel rekabet gücü verimlilik artışlarına bağlıdır. Faktör stoğunda meydana gelen değişmeler sonucu ortaya çıkan maliyet üstünlüğüne dayalı olarak uzun süre devam ettirilemez.

ii) Gelişmiş üretim faktörleri bölgesel verimliliğin geliştirilmesinde temel üretim faktörlerine göre daha önemlidir.

iii) Üretim faktörlerini geliştiren yatırımların sürekliliği verimlilik artışlarıyla sağlanabilir.

iv) Bölgesel verimlilik artışları kümelerin oluşumu ile ilgilidir. Kümelerden yayılan yığılma ekonomileri, yerleşme ve kentleşme ekonomileri olarak adlandırılmakta ve verimliliğin artmasında belirleyici olmaktadır.

iv) Yerleşme ve kentleşme ekonomilerinin verimlilik artışları açısından önemi sektörün niteliğine göre değişmektedir. Tarım sektörü ve basit teknoloji kullanan sanayi sektörü gibi, temel üretim faktörü kullanan ve uzmanlaşma gerektirmeyen üretim faaliyetlerinde kentleşme ekonomileri maliyet üstünlüğüne dayalı rekabet gücü sağlar. Ancak ileri derecede uzmanlaşmanın ön plana çıktığı, işletmeler arasında güçlü ilişkilerin kurulduğu üretim faaliyetlerinde, yerleşme ekonomilerinin ortaya çıkardığı verimlilik artışları rekabet gücünün temelini oluşturur. Buna göre bölgenin sektörel yapısına göre yerleşme ve kentleşme ekonomilerinden sağlayacağı faydalar değişmektedir. Kentleşme ekonomileri verimlilik açısından statik etkiler ortaya çıkarırken bölgesel rekabet gücü, yerleşme ekonomilerinin verimliliği arttırmaya yönelik dinamik etkileriyle gelişmektedir.

v) Yerleşme ve kentleşme ekonomilerinin verimlilik artışlarına katkısını değiştiren bir başka olgu ise sektördeki ürün yaşam eğrisinin durumudur. Ürün yaşam eğrisinin hazırlık döneminde yerleşme ekonomileri, olgunluk döneminde kentleşme ekonomilerinin ortaya çıkardığı verimlilik artışları bölgesel rekabet gücü açısından önemlidir. Gerileme döneminde ise kentleşme ekonomilerinin ortaya çıkardığı verimlilik artışlarının rekabet gücü açısından önemi azalırken, yerleşme ekonomileri yeni ürün ve üretim süreci geliştirmeye yönelik verimlilik artışlarının önemi tekrar artmaktadır.

Öneriler ise şu şekildedir:

i) Bölgelerde verimlilik artışı sağlayan oluşumlar desteklenmelidir. Bu konuda mekansal yoğunlaşma aracı olarak organize ve uzmanlaşmış organize sanayii bölgelerinin işlevleri

Necla AYAŞ

tekrar gözden geçirilmelidir. Gelişmiş üretim faktörlerini yoğun olarak kullanan teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerin organize sanayii bölgeleri gibi oluşumlar yardımıyla bir araya toplanması, bölgesel rekabet gücü açısından çok önemlidir. Bu sektörlerde uzmanlaşma teşvik edilmelidir.

ii) Temel üretim faktörlerini yoğun olarak kullanan sektörlerde ise ekonomik faaliyetler geniş mekanlara yayılmalı, nüfusun bu bölgelerde toplanması verimlilik artışlarına katkısı optimum düzeye ulaşana kadar teşvik edilmelidir.

iii) Üretim faktörlerini geliştirmeye yönelik kurumlar (üniversiteler, üniversite araştırma kurumları, işgücü yetiştirmeye yönelik özel ve kamu kuruluşları) teşvik edilmeli ve bu konuda devlet-özel sektör işbirliği geliştirilmelidir.

iv) Üretimde uzmanlaşma teşvik edilmeli, işletmeler arası ilişkiler (sektör içinde veya sektörler arasında) güçlendirilmelidir.

v) Gelişmiş ülkelerin bölgesel rekabet gücü stratejileri ve başarılı olmuş modeller gözden geçirilmeli, bunlara benzer ancak bölgeye özgü koşulları dikkate alan rekabet gücü stratejileri geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- ALTENBURG, Tilman; “ How to Promote Clusters: Policy Experiences From Latin America”, World Development, Vol:27, No:9, 1999.
- BİNGÖL, Nahit; “İllerde Ekonomik Büyüme İmalat Sanayinde Yerleşme ve Dışsal Ekonomiler (1980-1995)”, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:DPT:2570, Şubat 2001.
- COOK, Gary A.; Naresh R. Pandit; and M. Peter Swann; “The Dynamics of Industrial Clustering in British Broadcasting”, Business School, Manchester U.K. 2001.
- DİNÇ, Mustafa; and Kingsley, Haynes; Regional Efficiency in the Manufacturing Sector: Integrated Shift-Share and Data Envelopment Analysis”, Economic Development Quarterly Thousands Oak, May 1999.
- DOĞAN, Ergun; “External Scale Economies in Turkish Manufacturing Industries” International Review of Applied Economics, New York, Oct. 2001.
- ERKAN, Canan; “Küreselleşme ve Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin Rekabet Yeteneği”, Celal Bayar Üniversitesi, İşletme ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, 1993.

Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü

- FAGAN, H. Jocelyn; ‘‘ Northeast Drivers Derive Competitive Advantage From Shared Labor’’, Economic Development Quarterly Thousand Oaks, Feb. 2000.
- FESER, J. Edward; ‘‘AS flexible Test For Agglomeration in Two U.S. Manufacturing Industries’’, Regional Science and Urban Economics, May 2001.
- GEREFFI, Garry; ‘‘International Trade and Industrial Upgrading in The Apparel Commodity Chain’’, Department of Sociology Duke University, May 1999.
- HILL, Edward; and BRENNEN, F. John; ‘‘A methodology for Identifying The Drivers of Industrial Clusters: The Foundation of Regional Competitive Advantage’’, Economic Development Quarterly, Vol:14; Issue:1, Feb 2000
- KELEGAMA, Saman; ‘‘Impadiments to Promoting Backward Linkages From The Garment Industry in Sri Lanka’’, World Development, Vol:27, No:8, 2000.
- LECHOT, Gary ; ‘‘Interactions Between Urban Systems and Locational Productive System: An Approach to Endogenous Regional Development in Terms of Innovative Millieu’’, European planning Studies, 1998.
- LEE, Yung Joon; and Hyoungso Zang; ‘‘Urbanization and Regional Productivity in Kroeian Manufacturing’’, Urban Studies, Nov. 1998.
- MANN, Thomas; Theresa Lau, and Chan, K.F.; ‘‘The Competitiveness of Small and Medium Size Enterprises: A conceptualization with focus on Entrepreneurial Competencies’’, Journal of Business Venturing, No:17, May 1999.
- MC CORMICK, Dorothy; ‘‘African Enterprise Clusters and Industrialization: Theory and Reality’’, World Development, Vol:27, No:9, 1998.
- MOOMAW, L. Ronald; ‘‘Agglomeration Economies: Are They Exaggerated by Industrial aggregation?’’ Regional Science and Urban Economics, April 1997.
- OMEREGIE, M.Edomven; and Thomson, J. Kenneth; ‘‘Measuring Regional Competitiveness in Oilseeds Production and Processing in Nigeria. A Spatial Equilibrium Modelling Approach’’, Agricultural Economics, Vol:26, Issue:3, 1997.
- PARTRIDGE, D,Mark; And Rickman, S.Dan; ‘‘Static and Dynamic Externalities: Industry Composition and State Labor Productivity, A panel Study of States’’ Southern Economic Journal, Chapel Hill, Oct.1999.

Necla AYAŞ

- VISSER, J.Visser; “Acomparison of Clustered and Dispersed Firms in The Small Scale Clothing Industry of Lima”, World Development, No:27, No:9, 1999.
- WESTHOOD, Pearl; “The Internationalization of New and Small Firms: A Resource Based-view”, Journal of Business Venturing, 2001.
- WHEELER, H. Chiristopher; “Search, Sorting and Urban Agglomeration”, Journal of Labor Economics, Chicago, Oct.2001.